

Lesbrief

voor de docenten bovenbouw vmbo

Jos van Hest
met dank aan Jacques Brooijmans

© School der Poëzie /2006

Deze lesbrief bestaat uit drie gedeelten:

- een poëzieles verdeeld in 16 stukjes (ongeveer 90 minuten)
- twee aanvullende opdrachten voor individuele leerlingen die dat willen.
- gedichten

* Lees van tevoren deze lesbrief zorgvuldig door.

* De poëzieles in 16 stukjes in deze handleiding is een leidraad.
Ga er mee om volgens eigen inzicht. Als u bijvoorbeeld wilt werken met andere woorden en/of regels of als u bepaalde stappen snel, langzaam of helemaal niet wilt doen kan dat in principe.

*Voor een poëzieles zijn zowel concentratie als plezier belangrijk.
Soms moet het even stil zijn om rustig te kunnen nadenken en schrijven.
Daarna kan er weer een ontlading zijn van lachen.
Negatieve opmerkingen en uitlachen zijn taboe.
Als zoiets gebeurt, zeg er dan meteen wat van.
Stimuleer de leerlingen om lef te hebben door uw waardering uit te spreken.
Lef door lof.*

De twee aanvullende opdrachten in deze lesbrief zijn bedoeld voor individueel gebruik.
De tijd die eventueel over is, kan eraan worden besteed.
Geef leerlingen die dat willen een kopie van een opdracht.

Tip:

Het gaat om 12 pagina's met gedichten. Deze kunnen in een keer worden meegegeven maar ook kan er bijvoorbeeld elke werkdag een pagina worden uitgedeeld of elke week een pagina. Het is belangrijk de gedichten van te voren met de leerlingen te lezen en te bespreken. Vraag daarbij niet 'wat wil de dichter zeggen met dit gedicht' maar vraag bijvoorbeeld:

- wat vind jij een mooie regel
- waar denk je dat het gedicht over gaat
- wat zijn belangrijke woorden in het gedicht
- wat vind je van het einde

Een poëzieles in zestien stukjes

1

Om een gedicht te schrijven heb je pen en papier nodig.
En woorden.

Die woorden zitten in je hoofd.

Maar hoe laat je ze eruit komen?

Simpel: door te associëren.

Van het ene woord kom je op het andere.

Ieder woord roept een volgend woord op.

Waar denk je aan bij het woord *eten*?

Aan *drinken, tafel, bord, slurpen*?

Bij een associatie is elk woord waar je aan denkt goed.

Schrijf op waar je aan denkt bij het woord

vrolijk

bedorven

vijftien

soldaten

rekening

2

Bij elk genoemd woord een paar associatie-woorden laten voorlezen.

Vertellen dat alle begin-woorden komen

uit het gedicht *Vrede is eten met muziek* van Lucebert.

Lees dat gedicht voor en praat er samen even over.

Laat elke leerling een dichtregel opschrijven

met twee of meer woorden uit de eigen lijst.

3

Vertellen over een andere vorm van associatie:

Je schrijft het tegenovergestelde woord op.

Met elkaar daarover praten en de woorden op het bord schrijven.

Wat is het tegenovergestelde van *vrede*?

Dat wordt waarschijnlijk *oorlog*.

Maar het kan ook *ruzie, haat* of iets anders zijn.

Wat is het tegenovergestelde van *eten*?

Dat kan *drinken* zijn, of *braken, spugen, slapen* of iets anders.

Het tegenovergestelde van *muziek*?

Herrie, stilte, lawaai?

Zo kun je een hele regel omzetten in zijn tegendeel.

Vrede is eten met muziek, de regel van Lucebert,

kan dan worden: *Oorlog is braken met geknal van bommen*

Of: *Haat is spugen in de herrie*

Of: *Ruzie is lawaai opdrinken*

4

Elke leerling schrijft op een soortgelijke manier

de tegenovergestelde regel van:
De zon en de zee springen bliksemend open
De nieuwe regels voorlezen.
Vindingrijkheid waarderen.

5

Vertellen dat het een beginregel is van het gedicht
Paradise regained van Hendrik Marsman.
Het gedicht (laten) voorlezen en er kort over praten.

6

Lees samen het gedicht *Siberië* van Bart Moeyaert.
Laat de leerlingen kort reageren.
Wat zijn mooie of vreemde regels?
Welke regels of beelden vallen op?
Het gedicht is een verzameling aansporingen tot de geliefde.
Eerst een werkwoord in de gebiedende wijs (*Geef, Leg, Zoen*)
en daarna wordt de regel op een wonderlijke manier afgemaakt.

7

Vraag de leerlingen net als in dit gedicht
een aansporing te schrijven voor hun (echte of denkbeeldige) geliefde.
Hun regels eindigen ook met iets ongewoons.
Bijvoorbeeld:
Omarm mij met je warme tong.
Sla mij voorgoed op in je glimmende hersenen.
Zing mijn ogen open en dan dicht
Stimuleer de leerlingen om 'vreemde' beeldspraak te gebruiken.
Daar moet je lef voor hebben en dat hebben ze.

8

Lees samen het gedicht *Hij is de man die lopen moet* van Tsead Bruinja.
Laat de leerlingen er kort op reageren.
Wat voor beelden zien ze bij het gedicht?
Om wat voor man gaat het?

9

Vraag de leerlingen om een werkwoord op te schrijven
dat een beweging uitdrukt.
Ieder werkwoord is goed (*dansen, springen, vallen, enzovoort*)
Als het maar geen *lopen* is, want dat is het werkwoord van Bruinja.
Naar aanleiding van hun werkwoord schrijven ze
een paar korte regels met veel herhaling.
Ze laten zich daarbij inspireren door het gedicht van Bruinja.
Het kan zoiets worden als:
Kijk naar hem
die dansen wil
dansen dansen
dansen wil
alle angsten doden wil

*alle doden breken wil
Of:
Nu komt de tijd
dat hij springen zal
springen sprin-
gen zal springen
naar de horizon
over de horizon
vol verlangen*

10

Vertel de leerlingen wat een collage is:
Fragmenten van allerlei foto's worden bij elkaar geplakt.
Soms wordt er nog bij getekend.
Zo ontstaat er een nieuw geheel met vaak wonderlijke beelden.

11

Op een soortgelijke manier maken de leerlingen een collagegedicht.
Ze gebruiken daarvoor (een gedeelte van) hun eigen regels
van alle opdrachten tot nu toe.
Ze schuiven die bij elkaar,
ze knippen en plakken,
laten weg wat ze niet nodig hebben
en verzinnen erbij wat ze nog te kort komen.
Ze maken er geen verhaaltje van want een gedicht is geen verhaaltje.
Een verhaal is vaak logisch,
een gedicht springt meer van regel naar regel.

Spelregels bij het maken van dit gedicht:

Ga niet rijmen. (Goed rijmen lijkt makkelijk, maar het is heel moeilijk.)

De regels zijn vrij kort. (Verdeel een zin over twee of drie regels.)

Ga niets uitleggen. (Een gedicht is geen uitleg. Een gedicht is een gedicht.)

Herhaal soms een belangrijk woord of regel. (Dan wordt het muzikaal.)

Sla af en toe een regel over. (Een witregel geeft rust.)

Denk aan een bijzondere afsluitende regel. (Dan hoor je dat het gedicht is afgelopen.)

Kijk in je papieren hoe echte dichters het doen. (Van vaklui kun je leren.)

12

De collage-gedichten worden in vrij korte tijd geschreven.
(Vijf à tien minuten.)
Het resultaat wordt gewikt en gewogen en herschreven in het net.

13

De gedichten worden voorgelezen.
Liefst op een vaste plek voor in de klas.
Aandachtspunten:
- Pas beginnen als het stil is.
- Iedereen moet het gedicht kunnen horen, dus duidelijk spreken.
- Zeg je gedicht niet te vlug, tenzij dat juist moet, als het bijvoorbeeld een rap is.

- Bedenk dat niemand jouw gedicht al kent:
het is nieuw en het publiek heeft tijd nodig om het gedicht te kunnen volgen.
- Kijk niet alleen naar je papier maar af en toe ook naar het publiek.
- Misschien kun je je gedicht ook zingen of met zijn tweeën zeggen.
Na ieder gedicht waardering en applaus.

EXTRA:

Individuele opdracht

Schrijf een gedicht naar aanleiding van het gedicht *Melopee* van Paul van Ostayen.

1

De man in het gedicht vaart in een kano.
Maak een lijst van vervoermiddelen
waar jij wel eens gebruik van maakt
of zou willen maken.
Van skateboard tot raket.
Schrijf ook merknamen op.

2

Kies een vervoermiddel uit.
Stel je voor dat jij je vervoermiddel bestuurt,
fietst, rijdt auto/trein/truck, vliegt, etc.
Schrijf woorden op over wat er dan allemaal langs je heen zoeft.
Namen van voorwerpen, mensen, dieren,
kleuren, vormen.

3

Kies een paar woorden uit en maak er een snelle regel mee.
Bijvoorbeeld:
De witte strepen op de weg snellen voorbij

4

Herhaal je regel en voeg er iets aan toe waardoor het nog sneller gaat.
Bijvoorbeeld:
De witte witte strepen op de snelsnelsnelweg flitsten langs.

5

Kijk de kunst af bij de dichter Paul van Ostayen.
Hij werkt met regels en woorden die zich herhalen.
Hij maakt nieuwe woorden als hoogriet en laagwei.
Hij varieert met korte regels en lange regels.
Hij eindigt zijn gedicht met een vraag.
Doe ook zoiets of volg je eigen ideeën.
Het gedicht van Van Ostayen klinkt langzaam.
Laat jouw gedicht snel klinken.
Hoe loopt het af?

Individuele opdracht

Schrijf een gedicht naar aanleiding van het gedicht *De jonge wolf* van Jan van Nijlen.

1

Schrijf een aantal regels op die de oude wolf vaak zegt tegen de jonge wolf. (Dat gesprek kan zich afspelen in een bos, maar het kan ook gewoon in een mensenhuis zijn.) Zinnen (geboden, verboden, goed bedoelde raad, dooddoeners) waarmee de jonge wolf klein gehouden wordt. Gebruik als inspiratiebron zinnen van ouders en docenten.

2

Schrijf een aantal regels op die de oude wolf vaak denkt over zijn jong. (Zorgen, wensen, opvattingen, enzovoort).

3

Gebruik je materiaal om een antwoordgedicht te schrijven met als titel *De oude wolf*. In je gedicht spreekt de oude wolf zich uit. Gebruik net als Jan van Nijlen het stijlmiddel van de herhaling. Rijmen hoeft niet. Laat je gedicht wel als muziek klinken.

GEDICHTEN

Vrede is eten met muziek

Vredig eten is goed eten
Want lekker eten doet men alleen in rust en vrede
Voor een goede spijsvertering is het een vereiste
Dat men elk hapje minstens vijftienmaal kauwt
Daarom eet men met muziek ook beter
Want onder vrolijke tonen bewegen de kaken vanzelf
Harmonieus en met de kaken ook de slokdarm
En later zelfs de overige dertig meter
Lange darmen in de buik

Vrede is goed eten met goede muziek
Met marsmuziek kan men beter lopen dan eten
Als men dan ook maar vredig loopt
En niet meemarcheert met een troep soldaten
Tegen andere soldaten
Dan is marsmuziek net zo bedorven
Als besmet voedsel

Maar bij dansmuziek is het zeker goed eten
Want dansen is geen vechten
Wie danst houdt rekening met andere dansers
Zoals men onder het eten niet alle
Lekkere hapjes alleen verorbert maar die deelt
Met de overigen de disgenoten

LUCEBERT

*

MELOPEE

Onder de maan schuift de lange rivier
Over de lange rivier schuift moede de maan
Onder de maan op de lange rivier schuift de kano naar zee

Langs het hoogriet
langs de laagwei
schuift de kano naar zee
schuift met de schuivende maan de kano naar zee
Zo zijn ze gezellen naar zee de kano de maan en de man
Waarom schuiven de maan en de man getweeën gedwee naar de zee

PAUL VAN OSTAYEN

*

Verdwijn op een dag, bijvoorbeeld vandaag
Verdwijn als een fiets om de hoek
Verdwijn als een trein aan de horizon
Verdwijn als een vliegtuig in de lucht
Wordt minder dan een punt
Zie hoe eenvoudig

JOS VAN HEST

*

DRAAK

Er vliegt een draak langs het raam
altijd als ik kwaad of bedroefd lig te huilen
op mijn bed. Vlammen slaan uit zijn
verschrikkelijke muil vol zwarte tanden,
er komt een rook achter hem aan

en ik doe het raam open.
O Draak zeg ik kom bij mij er is geen gevaar.
Hij komt mijn kamer ingekropen met zijn
vreselijke klauwen ieder zo groot als een hand

en wij omhelzen elkaar en dansen de dans
die Draken dansen in tijden van oorlog en hij
schiets er vandoor, een brand in de nacht en ik kijk
hem na, misschien dat ik weer naar beneden ga.

EVA GERLACH

lippen

Geef me je hand
laat me kijken naar de beweging van je

als ik nog dichterbij je kom
je geur en warmte proef
als ik je zoen
gemis dat ik je niet kan zien
ik denk veel aan je als ik in je armen lig
stel ik me voor dat ik ons zie
en gloei nog meer

DICK HELLENIUS

*

Als ik niet bang was
zou ik het durven
Als ik het zou durven
zou ik slagen
Als ik zou slagen
zou ik het kunnen
Als ik het zou kunnen
zou ik het willen
Als ik het zou willen
zou ik het kunnen
Als ik het zou kunnen
zou ik slagen
Als ik zou slagen
zou ik het durven
Als ik het zou durven
dan was ik niet bang

MARC INSINGEL

*

De Ware

Hoe kan het dat de ware nooit ver weg is?
Is dat toeval of zijn er zoveel liefdes als er plaats is
om je heen? Ik ben nergens, of onderweg. Alleen.

Als liefde enig is, kan er ook maar één ware zijn.
Die is niet hier. Dus ik moet reizen en zoeken,
al is die ene ook op zoek naar mij. Misschien

kan ik beter blijven om elkaar niet mis te lopen.
Vind mij. Ik roep het: ik ben hier!

TED VAN LIESHOUT

De jonge wolf

Kom, laat mij los, laat mij maar lopen,
ik vind de weg wel door het bos.
Mijn hart is sterk, mijn oog is open.
Kom, laat mij lopen, laat mij los.

Vrees je dat ik de weg niet vind,
mijn vrijheid al te duur zal kopen?
Jij vader was ook eenmaal kind,
en toch ben jij ook weggelopen.
Kom, laat mij lopen, laat mij los.

JAN VAN NIJLEN

*

MACHINE

Machine
machine zeg je
je zegt dat ik
machine heet
hete machine
maar wat weet jij
van draaien
maaiende bladen
zingende zagen

wielen schoepen raderen
ratelen razen
schrale gaten slijten
in mijn condenseringsvat
want ik weet
dat je het meent
en ik weet dat je het neemt
van mijn paardenkracht
van mijn paardenkracht

TJITSE HOFMAN

*

De laatste dag met mijn broertje

Aan de randjes ging hij langzaam dood.
Ik zag het door de lakens heen en wilde vragen
of hij pijn had, maar ik durfde niet.

Wat moest ik doen? Een leuk verhaal vertellen
om hem op te beuren en zo verklappen
wat hij had gemist? Hem troosten met het wereldleed?

Ik streek zijn wang en zweeg en wij keken
een beetje langs elkaar heen, bang
voor onze ogen die we niet begrijpen wilden.

Hij kreeg haartjes op zijn kin. Zonder na te denken
liet ik ze hem in de spiegel zien.
Hij zocht zichzelf. Ik beefde haast van spijt.

Hij wilde geen bezoek meer. Wij waren gekwetst.
Hij hield alvast wat minder maar van ons.
Dan viel het afscheid niet zo zwaar. Dat weet ik nu.

De baard kwam niet meer af. Ik herken zijn stem nog
soms, als ik lach. Dan luister ik geschrokken,
maar alleen in de stilte is er iets voorgoed voorbij.

TED VAN LIESHOUT

*

Mijn moeder is mijn naam vergeten
mijn kind weet nog niet hoe ik heet
Hoe moet ik mij geborgen weten?

Noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.

Voor wie ik liefheb, wil ik heten

NEELTJE MARIA MIN

*

LIEFDESGEDICHT

Jij hebt de dingen niet nodig
om te kunnen zien.

De dingen hebben jou nodig
om gezien te kunnen worden

K. SCHIPPERS

*

Ik heb je liever

Ik heb je liever dan brood,
al zegt men ook dat het niet kan
en al kan het ook niet.

Ik heb je liever dan vrolijkheid of regen,
liever dan de stilte van drie uur
in de rustig in- en uitademende nacht.

De meeuwen scheren overdag met hun vleugels
langs de blonde warme lucht.
De wilde bloemen staan te lachen
in het warme bad van de zon.
De zon danst zijn toch maar kleine rol
met zoveel overgave dat het heel
stil wordt, hier, in dit deel van het heelal.

Ik heb je liever dan brood,
al zegt men ook dat het niet kan
en al kan het ook niet.
Liever dan vrolijkheid of regen,
liever nog dan ik heb je lief.

HANS ANDREUS

*

O, als ik dood zal, dood zal zijn
kom dan en fluister, fluister iets liefs.
mijn bleke ogen zal ik opslaan
en ik zal niet verwonderd zijn.

En ik zal niet verwonderd zijn;
in deze liefde zal de dood
alleen een slapen, slapen gerust
een wachten op u, een wachten zijn.

J.H. LEOPOLD

*

Weet je wat zo lekker is
zo lekker is, zo lekker is?
Dat is wanneer gebakken vis
gebakken is, gebakken is,
goed bruin aan beide zijden
door Bretonse keukenmeiden.

PAUL BIEGEL

*

Verre wieg

In de Waarheid Willen Weten
ben ik Wereldkampioen.
In Hardstikke Hard Hopen
de Olympische.
Seoul, Korea, '84
Daar en toen ben ik geboren.
Maar ik groeide hier en nu.
Het gaat me goed,
maar ik heb een lijstje vragen
dat ik altijd lezen moet.
Wie zijn mijn echte ouders?
Wat was het eerste dat ik zag?
Heb ik nog broers en zusjes?
Kan ik erheen?
En of dat mag?

Maar mijn spaarpot is te leeg
om er wensen mee te vangen...
Misschien dat iemand biedt
voor mijn Medailles
voor Verlangen?

EDWARD VAN DE VENDEL

*

DE MUS

Tjielp tjielp – tjielp tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp – tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp – tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp tjielp tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp

Tjielp
etc

JAN HANLO

*

PARADISE REGAINED

De zon en de zee springen bliksemend open:
waaiers van vuur en zij;
langs blauwe bergen van den morgen
scheert de wind als een antilope
voorbij.

zwerfende tussen fonteinen van licht
en langs de stralende pleinen van 't water,
voer ik een blonde vrouw aan mijn zij,
die zorgeloos zingt langs het eeuwige water

een held're verruk'lijk-meeslepde wijs:

'het schip van den wind ligt gereed voor de reis
de zon en de maan zijn sneeuw witte rozen,
de morgen en de nacht twee blauwe matrozen –
wij gaan terug naar 't Paradijs'.

H.MARSMAN

*

Schriftuur

Al maanden staat het huis verlaten
haastig onttakeld en verdaan.
De ijsbloemen staan op het raam.
In scherpgenerfde varenbladen
schittert, onuitgewist, uw naam.

IDA GERHARDT

Hij is de man die lopen moet

hij is de man
die lopen moet
die lopen lopen
lopen moet
zo vol van begeerte
en roodverslaving
zo blind voor
hoe het er met hem
voor staat
dat hij lopen moet
lopen tot hij
doorzichtig wordt
en dun als lucht
zijn verlangen
opgelost ziet

door het park
bij de zandbak langs
door de zandbak
het klimrek in
waar hij droomt
van woestijn
tonghagedissen
en stuifzand
zo dun als hij
worden wil

de man
die lopen moet
die lopen lopen
lopen moet

met zijn droom
waar geen hek
omheen past

TSEAD BRUINJA

*

Voor Ari

Lieve Ari
Wees niet bang

De wereld is rond
en dat istie al lang

De mensen zijn goed
De mensen zijn slecht

Maar ze gaan allen
dezelfde weg

Hoe langer je leeft
hoe korter het duurt

Je komt uit het water
en gaat door het vuur

Daarom lieve Ari
Wees niet bang

De wereld draait rond
en dat doettie nog lang

JULES DEELDER

*

Ik
wil alleen

maar weten
wie
ik ben.

Een
andere reden
om te schrijven
heb
ik niet.

Maar
wie ik ben
gaat niemand
wat aan.

JAN ARENDS

*

Siberië

Geef me je jas
van bont van teddyberen.
Leg je arm om me heen
en al je winterkleden.
Zoen me
tot ik warm word.
Zoen me
tot ik spin.
Trek je eigen huid dan uit,
stop mij eronder in.
Sus me met je hartslag:
wij ons wij ons wij ons.
Maak van dit veel te grote bed
een heel klein fort van dons.

BART MOEYAERT

*

ONDER DE DOMEN

Vrienden zijn het, bomen
die gesprekken met je voeren
je gedachten laten gaan
als hun bladeren
het licht laten schommelen

Het zijn je vrienden, bomen
Hun schaduw leggen ze
als een arm om je heen
als je alleen wilt zijn
en niet alleen wilt zijn.

FETZE PIJLMAN

*

Ga nu maar liggen liefste in de tuin
de lege plekken in het hoge gras, ik heb
altijd gewild dat ik dat was, een lege
plek voor iemand om te blijven

RUTGER KOPLAND

*

Ik hakte haar hoofd af,
eindelijk,
want wij waren te lang verloofd.
Ik zette het op een plank,
tijdelijk.
Maar dat hoofd houdt niet op met lachen
daar bij het raam.
Het is niet onaangenaam.
Het vult mijn dagen,
'Stank voor dank',
daar heb ik altijd in geloofd.

HUGO CLAUS

*

De Deur
(fragment)

kijk,
ik weet het niet
ik was nog nooit dood
maar als je nou dood bent
wat zie je dan
wat zie jij nu wat ik niet zie
want als de ogen zich sluiten
en het zicht naar binnen keert
waar ben ik dan
en jij?
en wij?

.....
ik denk
als het regent
laat ze niet nat worden

en als het stormt
vat ze geen kou

en ik denk ook
dat dat denken
niet helpt

want je wordt nooit meer
nat noch vat je kou

want het regent
noch waait ooit
meer voor jou

BERT SCHIERBEEK

*

Klein Hooglied

Wie had dat nou gedacht
dat het mij zou overkomen?
Had jij van mij verwacht
dat ik vanzelf zo zacht
bij jou terecht ben gekomen?
Wie had dat ooit gedacht.

Is dat nou iets voor mij?
Ik ben opeens veranderd
zo duizelig en blij
met iemand zoals jij
met jou en niemand anders.
Is dat nou iets voor mij?

Je merkt het aan elkaar
maar durft het niet te hopen.
Ik voelde me al zo raar
toen jij naast mij kwam lopen.
Je merkt het aan elkaar.

Zo kende ik mij nog niet
ik ging mezelf herkennen.
Zo mooi als jij me ziet
toen ik me zoenen liet
dat is wel even wennen.
Zo kende ik mij nog niet.

Jij naast me in het gras
ik leunend in je armen
zoals dat 's middags was
je gelooft het later pas
Jij was zo hartverwarmend
jij naast me in het gras.

Je merkt het aan elkaar
maar durft het niet te hopen.
Ik voelde me al zo raar
toen jij naast mij kwam lopen.
Je merkt het aan elkaar.

KAREL EYKMAN